

Ivan Aguéli:

»Min konst skall en dag förklara mitt livs excentriciteter«

Den unge Aguéli porträtterad av fotograf C A Gellstrand i Sala. Aguélis skolgång blev aldrig någon framgång. Han sägs ha varit märklig, nästan elak, mot sina klasskamrater. Lärarna tycks genomgående helt ha misslyckats med att förstå pojkens särpräglade talang.

■ Ivan Aguéli var något av ett svenskt universalgeni [1]. Ändå levde han ett liv i socialt utanförskap, likgiltig inför konventioner och under långa tider beroende av att modern skickade honom pengar. Hans säregna personlighet, inte minst hans metod att på ett mekaniskt sätt lära sig språk – han sägs ha behärskat ett tiotal språk, bl a arabiska – kan föra tanken till utkanten av ett autismspektrum. Sådana drag, särskilt om de är kombinerade med mycket hög begåvning, kan vara positiva i förhållande till ett konstnärskap eller, för den delen, för en forskare.

För eftervärlden framstår dock Aguéli först och främst som en gudabenedad målare som var långt före sin tid, på väg mot det abstrakta redan före sekelskiftet. Han var översättare, konstskribent, litteraturkännare, i grunden en starkt religiös människa. Kosmopolit, anarkist, mystiker, original, asket och kuf är andra omdömen som förekommer i litteraturen.

Aguéli blev tidigt fascinerad av Orienten och tillbringade mer än tio år i Egypten. Han drogs till islam, som han sedermera konverterade till. En bärande tanke hos Aguéli var att kristenheten och islam måste närma sig varandra; dessa två världsreligioner skulle i samförstånd kunna skapa förutsättningar

för en fredlig framtid i ett globalt perspektiv. I ljuset av dagens politiska spänningar kan man bara konstatera att Aguéli misslyckades med den missionen.

Ivan Aguéli, eller John Agelii som var hans riktiga namn, föddes i Sala 1869. Fadern var veterinär, hård och grym i sin uppfostran av den ende sonen vars konstnärliga intressen han i det längsta motarbetade. Modern var varmhjärtad men reserverad och blyg. Hon blev tvungen att försörja sin son under större delen av hans liv. I hemlighet skickade hon pengar från sina besparingar till Ivan runt om i världen. Hon kom att överleva både sin man och sin son. Försäljning av några av Aguélis konstverk efter hans död kunde dock skänka modern en ekonomiskt tryggad ålderdom [2, 3].

Aguélis skolgång blev aldrig någon framgång. Han sägs ha varit märklig, nästan elak, mot sina klasskamrater. Lärarna tycks genomgående helt ha misslyckats med att förstå pojkens särpräglade talang för främmande språk, litteratur, filosofi och konst.

Så småningom kom Ivan till en skola i Visby, och då, vid 19 års ålder och inspirerad av det vackra Östersjöljuset, började han måla. Karl Nordström och

Richard Bergh såg hans arbeten och uppmuntrade honom.

Så blev det 1890, och Aguéli gav sig iväg till »mitt kära Frankrike, ljusets, smakens, civilisationens, hyfsningens hemland« [2]. Han gick i lära hos Emile Bernard i Asnières, den store syntetisten, som också räknade Gauguin bland sina elever. Småningom återkommen till Sverige blev det en målarsommar på Gotland [4].

År 1893 återkom Aguéli till Paris. Han drogs till politiskt radikala kretsar och han deltog, om än perifert, i anarkistiska upplopp i Quartier latin. Under tre månader satt han häktad i Mazas-fängelset, varifrån han brevledes dirigerade vänner som försåg honom med en oändlig mängd litteratur [2].

Hans många efterlämnade brev illustrerar tydligt bl a hans stora språkbegåvning. Inte minst breven från Mazas-fängelset visar hur fotografiskt exakt Aguéli var i sin tanke. Han hade en mycket speciell metod att lära in främmande språk. Han började alltid med att läsa Johannesevangeliet på det aktuella språket, och utifrån detta tog han sig sedan snabbt vidare i språkinläringen [2].

Nu hade Aguéli mött den kvinna som kom att ledsaga honom och påverka honom

mer än någon annan människa under 20 års tid, Marie Huot [3]. Hon var en i intellektuella kretsar välkänd författare och djurrättsaktivist och sannolikt nästan lika originell som Aguéli själv.

Mme Huot beskrivs som härsklysten och svartsjuk. Hon tycks ha motarbetat Aguélis intentioner att måla och ansåg att det enda han gjort för hennes skull var att skjuta skarpt med pistol mot en tjurfäktare i närheten av Paris. Tjurfäktaren blev bara lindrigt skadad och Aguéli undgick straff. Efter denna händelse har tjurfäktningar där man dödar tjuren inte förekommit i Frankrike.

År 1894 anträdde Aguéli sin första resa till Egypten. Han anlände med fartyg till Alexandria och tillbringade sedan ett halvår i Kairo. Där fanns en liten koloni europeiska konstnärer, och Aguéli lyckades också locka Marie Huot att komma dit. »Kalifgravarna« hör till de mest kända målningarna från denna tid. Till konstnärsvännerna i Paris skrev han att »analys kan med fördel studeras i Paris men syntes måste läras i Egypten« [2].

År 1902 steg så Aguéli åter i land i Alexandria, och vistelsen kom denna gång att vara i mer än sex år [3]. Han lierade sig med en italiensk läkare och författare, Enrico Insabato. Tillsammans startade de en italiensk-arabisk tidskrift, *Il Convito*, i vilken de bådas strävan att närma italiensk och islamisk kultur till varandra fick ett starkt utlopp. Aguéli tycks snart ha fungerat som både huvudförfattare och redaktör, men sedan Insa-

bato spårlöst försvunnit kunde tidskriften i längden inte överleva.

Aguéli stod då utan möjlighet att försörja sig, samtidigt som läget i världen gjorde det allt svårare för modern i Sala att skicka sonen pengar.

Åter i Paris deltog Aguéli livfullt i den aktuella konstdebatten. Han tycks ha rört sig som fisken i vattnet bland tidens stora konstnärer och författare i världsmetropolen [3-5]. Han träffade den bohuslänskt kärve konstnären Carl Wilhelmson, som erbjöd Aguéli

Aguéli inspirerades av det vackra Östersjöljuset på Gotland. »Motiv från Visby I« från 1892 (50 × 90,5 cm, olja på duk) är ett av hans tidiga verk.

»Egyptiskt kupolhus«, ca 1914 (21,5 × 30 cm, olja på duk), ett av många motiv från Egypten, där Aguéli tillbringade mer än tio år av sitt liv.

en friplats på sin målarskola i Stockholm. Aguéli tackade ja och företog sin, som det visade sig, sista resa till hemlandet.

Hans vistelse hos Wilhelmson blev dock inte långvarig [4, 6, 7], men han fick tillfälle att besöka sin mor (fadern hade dött flera år tidigare). Han överta-

”Aguéli har beskrivits som allvarlig, sträng, asketisk, mystisk, rastlös. Han tycks ständigt ha levt under existensminimum med få och exotiska kläder och några böcker som enda tillhörigheter. Det vilade något spännande men också skrämmande över hela hans figur.

lade Richard Bergh, som var chef för Nationalmuseum, att inköpa en målning av Gauguin, och han deltog själv för första och enda gången med några målningar på en utställning i Stockholm. Den rastlöse målaren hann dock försvinna ur landet innan utställningen öppnade [3, 4, 6].

År 1913 fick Aguéli ett erbjudande att följa med en affärsman som ciceron till Egypten, något han inte kunde motstå [3]. Många vackra Egyptiska landskapsbilder, liksom hans berömda målning av det egyptiska kupolhuset, tillkom under denna period. Världsläget med krigsutbrott och engelsmännens hårdföra styre i Egypten omintetgjorde under lång tid Aguélis planer på hemresa, men denne märklige europeiske sufi väckte härskarnas misstankar; Aguéli kom att anklagas för spioneri och utvisades därför ur landet 1916.

Han sattes på en båt till Barcelona och installerade sig i en liten by strax söder om staden. Hans produktion från denna tid, med en lång rad koncentrerat vackra landskapsmålningar, räknas till hans alla främsta verk. Som alltid levde han emellertid under eländiga materiella förhållanden, och den hörselnedsättning som han länge lidit av tycks ha tilltagit. Han började längta hem, men de pengar modern kunde skrapa ihop räckte inte till en hemresa.

HKH prins Eugen ingrep då. Målarprinsen hörde till de få som kände till och högt

uppskattade Aguélis konst [8]. Men de respengar prinsen sände kom för sent. Aguéli hade då förolyckats, påkörd av ett lokomotiv. Hans sista brev till modern ger dock klara antydningar om att han i det politiskt oroliga Spanien den sista tiden känt sig förföljd av byborna [3]. Det kan alltså inte uteslutas att

Aguéli utsatts för ett attentat. Genom prinsens resoluta ingripande räddades nu många av Aguélis målningar åt eftervärlden. Prinsen kunde också senare lösa ut en stor samling brev och skrifter som Aguéli lämnat hos Marie Huot som pant för ett lån. Prins Eugen tog nu initiativ till en stor retrospektiv utställning av Aguélis efterlämnade verk i Stockholm år 1920.

Idag kan man se Aguélis verk bl a på Prins Eugens Walde-

marsudde, Nationalmuseum och Moderna museet i Stockholm, på Göteborgs konstmuseum, Västerås konstmuseum och Aguéli-museet i Sala.

Aguélis målningar, mestadels så små att de får plats i locket till hans målarskrin, har beskrivits som symbolistiska eller syntetistiska. Man spårar ett släktskap med främst Gauguin och Cézanne. »Man kan emellertid inte kopiera Cézanne«, skrev Aguéli, »utan endast följa hans väg. Och då hamnar man inte hos Cézanne, utan hos sig själv« [3, 4].

Aguéli menade att det egentligen är samma bild – de tidiga landskapen från Gotland – som han målat om och om igen i hela sitt liv. Trots ingående kunskaper om och intresse för kubismen är det bara i några porträttstudier som man kan spåra ett kubistiskt inflytande i Aguélis måleri [4]. Han utarbetade och beskrev sin mycket speciella lära om den rena konsten, »I'art pur«. Hans landskap ter sig ofta besjälade med en religiös underton. Ljuset, horisonten och solen utgör viktiga element [3, 5].

»Min konst skall en dag förklara mitt livs excentriciteter«, skrev Aguéli 1915 [3]. I ett brev till en svensk psykiater har han förklarat att han kände sig så annorlunda att han undrade om det kunde vara något fel på honom; han använde termen »vanlytt« [3].

Aguéli har beskrivits som allvarlig, sträng, asketisk, mystisk, rastlös. Han

tycks ständigt ha levt under existensminimum med få och exotiska kläder och några böcker som enda tillhörigheter. Det vilade något spännande men också skrämmande över hela hans figur [6, 7]. Aguélis märkliga livsöde har kommit att fascinera många [9]. Kanske har hans storhet som konstnär ibland just därför kommit i skymundan.

*

Artikeln är en bearbetning av ett föredrag avsett att hållas vid den internationella vetenskapliga konferensen »The Social Brain« vid invigningen av det nya biblioteket i Alexandria 2002. Av säkerhetsskäl blev konferensen inställd. Den hölls i stället i Göteborg i våras.

Peder Rasmussen

docent, överläkare,
barnneuropsykiatriska enheten,
Drottning Silvias
barn- och ungdomssjukhus,
Östra sjukhuset, Göteborg
(peder.rasmussen@vgregion.se)

Referenser

1. Ekelöf G. Ivan Aguéli. Serien Svenska konstnärer (Nationalmuseum). Göteborg: Förlagsaktiebolaget Bokkonst; 1944.
2. Gauffin A. Ivan Aguéli; Människan – mystikern – målaren, del I. Stockholm: Sveriges allmänna konstförenings skrifter XLVIII; 1940.
3. Gauffin A. Ivan Aguéli; Människan – mystikern – målaren, del II. Stockholm: Sveriges allmänna konstförenings skrifter XLIX; 1941.
4. Wessel V. Aguéli – porträtt av en rymd. Stockholm: Författarförlaget och T Fischer & Co; 1990.
5. Blomberg E. Ivan Aguéli och hans konstteori. I: Blomberg E. Svenska målarpionjärer (Aldusböckerna). Stockholm: Bonniers; 1959.
6. Lagerkvist B. Ökenvinden och filbunken – om mötet mellan Ivan Aguéli och Carl Wilhelmson. Månadsjournalen 1993;(5).
7. Bring M. Motsols – memoarer. Göteborg: Bokförlaget Treangel; 1986.
8. Lagerkvist B. Ivan Aguéli – anarkisten med hemvist i prinsens salonger. Månadsjournalen 1984;(7).
9. Säfve T. Ivan Aguéli – en roman om frihet. Litteraturfrämjandet – en bok för alla. Stockholm: Prisma AB; 1981.